

(NE)POSLOVNA KLIMA U SRBIJI

Javnost u Srbiji je sa iznenađenjem primila vest da je upravni odbor nemačke farmaceutske kompanije Štada odlučio da otpiše 97 miliona evra potraživanja svoje srpske kompanije Hemofarm prema drugim pravnim licima za koje je ocenio da su **"verovatno u velikoj meri nenaplativa"**. Odluka koju je donela nemačka kompanija spada u uobičajene poslovne odluke koje donose velike korporacije kada nisu u mogućnosti da u dužem vremenskom periodu naplate određena potraživanja. U takvim situacijama, takva potraživanja se privremeno otpisuju kako ne bi opterećivala bilans kompanije, a naknadna naplata se tretira kao vanredni prihod. Zato ova poslovna odluka nemačke kompanije verovatno ne bi izazvala veću pažnju da u saopštenju nisu date ocene poslovne klime u Srbiji. Kompanija Štada je saopštila da je **"razmotren uticaj ekonomske krize na srpsku privredu, problemi sa likvidnošću koje imaju Republički zavod za zdravstveno osiguranje i srpski veletrgovci lekovima"**, kao i da je **"za 2012. godinu planirano pooštavanje zakona o nesolventnosti u Srbiji"**. Tako su u Srbiji mogli da čuju šta stranci misle o ekonomskoj situaciji u zemlji.

Kupovina kompanije Hemofarm od strane nemačke kompanije Štada 2006. godine pojedinačno je najveća nemačka investicija u Srbiji.

Nemci su za srpsku kompaniju platili čak 480 miliona evra i zato se sa posebnim zanimanjem u Srbiji prate vesti iz te kompanije. Nezadovoljstvo tako velikog i značajnog investitora poslovnom klimom u Srbiji trebalo bi da zabrine srpsku Vladu. Činjenica je da ne izražava samo Štada nezadovoljstvo poslovnom klimom u Srbiji, već to čine i druge kompanije iz inostranstva koje posluju sa našom zemljom. Za malu zemlju u tranziciji koja treba strane investicije i čija ekonomija zavisi od priliva kapitala iz inostranstva – to je ozbiljan problem.

Strane kompanije koje posluju u Srbiji žale se na sve veću zatvorenost tržišta u Srbiji, na korupciju, kao i veoma jake domaće monopole koji guše slobodno tržište i konkurenciju.

Direktne strane investicije su veoma značajne za srpsku ekonomiju. U Srbiju je od 2000. godine od donacija, inostranih kredita, privatizacije i direktnih stranih investicija ušlo preko 37 milijardi evra. Od demokratskih promena u oktobru 2000. godine do početka svetske ekonomske krize 2008. godine ukupan priliv stranih direktnih investicija iznosio je 13,6 milijardi dolara. Najviše investicija u Srbiju je stiglo iz Austrije, Grčke, Norveške i Nemačke. U 2001. godini priliv je bio 165 miliona, da bi svake godine taj priliv rastao do 2006. godine, kada je u Srbiju ušlo 5,47 milijardi dolara.

Od tada svake godine u Srbiju ulazi sve manje para od direktnih stranih investicija, da bi od 2008. godine i početka svetske ekonomske krize taj pad bio dramatičan. Jasno je da je svetska ekonomska kriza dovela do toga da velike kompanije mnogo manje investiraju i da na tu činjenicu Srbija nije mogla da utiče. Ostaje pitanje, međutim, da li je Srbija učinila sve da se stvori povoljan ambijent koji je atraktivan za strane investicije?

Odgovor na ovo pitanje je da Srbija nije stvorila u protekloj deceniji ambijent za privlačenje stranih kompanija, jer su prema podacima u našoj zemlji strane investicije najniže u regionu. Razloga za to ima više, ali jedan od najvažnijih je da je klima za investiranje povezana sa političkom situacijom u zemlji. Srbija je za poslednjih jedanaest godina bila članica tri države od čega dve sa Crnom Gorom (SR Jugoslavija i Zajednica Srbije i Crne Gore). Život u državnoj zajednici sa Crnom Gorom bio je obeležen neizvesnošću da li će zajednica preživeti i jasnom željom Crne Gore da bude potpuno samostalna u ekonomskom, fiskalnom i monetarnom smislu, što je na kraju dovelo do njene potpune nezavisnosti. Razlaz Srbije i Crne Gore se desio mirno, ali ne treba zameriti stranim kompanijama koje su, poučene ratnim iskustvima iz bivše Jugoslavije od samo desetak godina ranije, bile u strahu šta će se desiti kada Srbija i Crna Gora više ne budu zajedno.

Nažalost po Srbiju, ona ni posle razlaza sa Crnom Gorom nije rešila sva krupna politička pitanja. Ostali su problemi statusa Kosova, saradnje sa Haškim tribunalom i stalna dilema u srpskom društvu da li treba biti članica

Evropske unije (EU) ili ne. Sve do 2008. godine svaki izbori, parlamentarni ili predsednički, bili su "odlučujući" za put kojim će zemlja nastaviti da se kreće. Činjenica da zemlja nije uspevala da završi saradnju sa haškim tribunalom usporavala je proces evropskih integracija Srbije. Zemlja je poslednjih godina uspela da uspostavi konsenzus većine relevantnih političkih stranaka po pitanju evropskih integracija, tako da će izbori koji treba da se održe sledeće godine biti prvi koji neće biti sudbonosni kada je u pitanju pravac kojim će se Srbija kretati. Pored toga, Srbija je tokom leta 2011. godine uspešno završila saradnju sa Haškim tribunalom hapšenjem bivšeg vojnog komandanta bosanskih Srba generala Ratka Mladića. Međutim, odnose Srbije sa delom međunarodne zajednice, među kojima su neke od najznačajnijih zemalja sveta poput SAD, Nemačke, Francuske i Velike Britanije, i dalje opterećuje nerešen problem statusa Kosova. Prema tome, srpski političari su ipak najveći krivci za to što zemlja nije imala više direktnih stranih investicija. Njihova obaveza je bila da brže rešavaju političke probleme kako bi se obezbedila stabilnost zemlje i stvorila klima koja bi privukla velike strane kompanije.

Osim političke klime postoje i drugi problemi sa kojima se strani investitori suočavaju prilikom svog poslovanja u Srbiji. Na neke od njih svake godine ukazuje Savet stranih investitora, telo koje okuplja najvažnije strane investitore u Srbiji. Taj Savet jednom godišnje objavljuje Belu knjigu (White Book) koja sadrži procenu poslovne klime, ekonomske situacije i daje predloge stranih investitora za poboljšanje klime poslovanja.

“Osnovni problem je u tome što nedostaje suštinska dobra volja okoštalog administrativnog sistema da se odrekne nepotrebne papirologije, obrazaca u kojima se popunjavaju uvek isti podaci, brojnih potpisa i beskrajnog pečatiranja”, žale se strani investitori. Oni se žale i na Narodnu banku Srbije (NBS) odnosno **“previše rigidno tumačenje Zakona o sprečavanju pranja novca”**. U Srbiji se, **“kao nigde u svetu i bez zakonskog osnova, znatno otežava da strani investitor otvori račun u banci, a od nedavno i privremeni račun za uplatu osnivačkog kapitala, jer podrazumeva da se dokaže sled osnivačevih osnivača, sve dok se ne dođe do fizičkog lica na kraju lanca”!?**, piše u Beloj knjizi Saveta stranih investitora.

Jasno je da osim političke stabilnosti kvalitet poslovne klime i ukupni uslovi poslovanja predstavljaju značajne činioce u donošenju odluke određene strane kompanije da li će doći na srpsko tržište ili ne.

Srbija ima najveći tržišni kapacitet u regionu. Istini za volju ne može se reći da Vlada nije pokušavala da privuče strane investitore kroz politiku subvencija. Međutim ta politika nije dala rezultate, jer se fiskalnim podsticajima pravi konkurentnost, ali i dalje imamo nedostatak efikasnosti u državnoj administraciji.

Dakle, neverovatno je da ni jedna srpska Vlada, od demokratskih promena do danas, nije pokušala da olakša poslovanje stranim investitorima i pojednostavljenjem propisa i ukidanjem mnogih bespotrebnih procedura Srbiju učini zemljom u koju je jednostavno doći i investirati.

Tačno je da je danas u Srbiji lakše strancu da otvori kompaniju i počne poslovanje nego pre deset godina, kao što je i činjenica da je srpski parlament usvojio stotine “evropskih” zakona kojima se podstiče otvaranje tržišta, konkurencija i osnivaju nezavisna regulatorna tela. Problem je, međutim, u tome što srpska državna administracija nije u stanju da sprovede sve te propise, tako da često ostaju “mrtvo slovo na papiru”.

Srpska politička elita kao da nije razumela promene koje se dešavaju u modernom svetu i koje zahtevaju da se i Srbija menja i prilagođava. Ukoliko želi da preživi krizu i nastavi da se razvija Srbija mora da se usmeri ka sektorima koji su produktivniji i da podstiče konkurenciju. Srbija mora da učini mnogo više na obrazovanju stanovništva, razvoju inovacija i zaštiti životne sredine kao najvažnijim stubovima njenog daljeg razvoja. Srbija će dugo zavisiti od direktnih stranih investicija i Vlada koja bude želela da ih privuče mora da razume da kvalitetno poslovno okruženje, dobra logistička infrastruktura, snažne institucije, politička stabilnost, smanjenje ili potpuno ukidanje birokratskih procedura i nezavisna regulatorna tela garantuju priliv svežeg kapitala iz inostranstva.

Nejasno je zašto Vlada nije pokušala da osnuje telo koje bi vodilo računa o svakoj investiciji u Srbiji, stranoj ili domaćoj, koja je vrednija od deset ili dvadeset miliona evra.

Takav investitor bi recimo mogao da dobije državnog službenika čiji bi zadatak bio da investitora "vodi" kroz lavirinte administracije i "šumu" propisa.

Možda ni taj državni službenik ne bi uspeo da skрати određene procedure, ali bi investitor dobio sigurnost da država brine o njemu i da sve proceduralne probleme rešava na najbrži mogući način.

Nažalost, u Srbiji se primećuje proces zatvaranja domaćeg tržišta umesto njegovog otvaranja. Ruku na srce, u uslovima svetske ekonomske krize mnoge vlade u svetu su pribegle merama zaštite domaće privrede u cilju očuvanja radnih mesta. Problem je u tome što se u Srbiji ta zaštita pretvorila u mnogim slučajevima u monopol, zbog koga upravo građani Srbije dobijaju skuplju robu ili usluge slabijeg kvaliteta od drugih građana Evrope! Većina domaćih monopolista ne proizvodi robu ili ne daje usluge sa kojima mogu da budu konkurentni van granica Srbije. U tome je problem. Zato, cenu njihove nesposobnosti i monopola plaćaju građani Srbije kroz više cene proizvoda koji su slabijeg kvaliteta.

Da se srpsko tržište sve više zatvara pokazala je jedna analiza prema kojoj je u 2009. godini u postupcima javnih nabavki u Srbiji u 97 odsto slučajeva pobedila kompanija iz Srbije, dok su u 2 odsto slučajeva na tenderima pobeđivale kompanije iz Evropske unije, a kompanije iz drugih delova sveta su dobile ugovore u svega jedan odsto slučajeva!?

Recimo, 2002. godine kada je Srbija počela da primenjuje Zakon o javnim nabavkama odnos je bio sasvim drugačiji. Srpske kompanije su dobijale tendere u 79 odsto slučajeva, kompanije iz EU u 19 odsto, a kompanije van EU u 2 odsto slučajeva. Ovaj trend nije prisutan samo u vreme svetske ekonomske krize kada se na neki način mogao opravdati željom Vlade da zaštiti domaću privredu. Recimo, 2007. godine, pre početka svetske ekonomske krize, čak 95 ugovora na tenderima su sklopile domaće firme, firme iz EU 2 odsto a firme van EU oko 3 odsto. Zaštita domaćih kompanija je poželjna samo ukoliko se na taj način te kompanije osposobljavaju da budu konkurentne i van srpskog tržišta. Možda nije realno da pojedine srpske kompanije dobijaju poslove na tržištu Evropske unije, ali zašto se to ne dešava na CEFTA tržištu ili u Rusiji (sa kojom Srbija ima sporazum o slobodnoj trgovini), ili u Kini (sa kojom Srbija ima sporazum o strateškom partnerstvu)? Kada bi se uradilo istraživanje koliko je tih domaćih kompanija koje pobeđuju na tenderima u Srbiji dobilo bilo kakav posao van Srbije ili koliko njih uspešno izvozi – podatak bi bio poražavajući.

Mali je broj srpskih kompanija poput recimo ABS Holdinga koji podjednako uspešno radi u Srbiji, Rusiji i zemljama regiona ili recimo Delta agrara koja uspešno izvozi srpske proizvode u Rusiju. Većina srpskih kompanija koje "dobijaju" tendere ne mogu da rade van Srbije jer su im proizvodi skuplji a usluga manje kvalitetna. Većina njih nije u stanju da čak iskoristi otvorenost ruskog ili kineskog tržišta za srpske kompanije. Tu dolazimo do ključnog problema.

Zaštita domaće privrede se pretvorila u zaštitu monopola.

Da je tako, govori još jedan podatak. Tokom 2010. godine prosečan broj učesnika na tenderima u Srbiji je bio 3,5 kompanija. 2002. godine na tenderima je prosečno učestvovalo 7,5 kompanija a 2003. godine čak 8,5 kompanija. Ovo smanjenje konkurencije govori o tome kako je sve više javnih tendera "namešteno" dogovorima učesnika. Jasno je da se tri kompanije iz iste oblasti veoma lako dogovore na tenderu tako što podele posao ili podele tendere. Kada ih ima osam – dogovori su mnogo teži. Prema tome, u uslovima monopolizacije tržišta i smanjenja konkurencija na tenderima cenu plaćaju građani Srbije. Ako se sve to ima u vidu, i ne treba da čudi pokušaj vlade da se kroz izmene Zakona o javnim nabavkama ukine Uprava za javne nabavke umesto da se ona ojača i da dobije nova ovlašćenja i nezavisnost. Srbija je 2009. godine sa ocenom 3,84 bila na 96. mestu u svetu po konkurentnosti svoje privrede prema istraživanjima Svetskog ekonomskog foruma.

Srpska vlada za ove probleme ne može da krivi samo svetsku ekonomsku krizu. Tačno je da kriza nije mimoišla Srbiju, ali ona je isto tako pogodila i mnoge druge zemlje koje su je iskoristile za unapređenje svoje konkurentske pozicije. Problem sa konkurentnošću srpske privrede ukazuje na hitnu potrebu da se Vlada pozabavi unapređenjem konkurentnosti. Od unapređenja konkurentnosti zavisi obezbeđenje prosperiteta građana, povećanje životnog standarda i zaposlenosti. Na kraju krajeva, od toga zavisi i politički uspeh vlade odnosno pobeda ili poraz na izborima.